

Ivana Stepanović
Marina Videnović
Dijana Plut
Institut za psihologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu

Izvorni naučni članak
UDK: 316.356.2
Primljeno: 26. 02. 2009.
DOI:10.2298/SOC0903247S

OBRASCI PONAŠANJA MLADIH TOKOM SLOBODNOG VREMENA¹

Youth Spare Time: Typical Patterns of Behavior

ABSTRACT *In this research we have tried to identify typical patterns of young people's behaviour in their spare time and to use these patterns in order to group our subjects regarding their interests and preferences. Main-component analysis showed that it was possible to find different patterns of secondary school students' behavior in spare time as well as that the identified models could be the criteria for grouping them. Five patterns have been identified describing youth orientations towards their free time: academic orientation, orientation towards sports, orientation towards entertainment, orientation towards spending time going out and orientation towards music and computers.*

KEY WORDS *young people, spare time, typical patterns of behavior, factor analysis*

APSTRAKT *U ovom istraživanju ispitujemo kako mladi provode slobodno vreme. Pitanje na koje odgovaramo je: da li je moguće identifikovati tipične sklopove aktivnosti t.j. obrasce ponašanja mladih tokom slobodnog vremena. Analiza glavnih komponenti je pokazala da je moguće identifikovati pet obrazaca ponašanja mladih tokom slobodnog vremena. Prema sadržaju dominantnih aktivnosti ove obrasce smo nazvali: akademski, sportski, vezan za laku zabavu, vezan za izlaske i vezan za muziku i kompjutere.*

KLJUČNE REČI *mladi, slobodno vreme, obrasci ponašanja, faktorska analiza*

Uvod

Na inicijativu Ministarstva omladine i sporta republike Srbije sprovedena je opsežna empirijska studija u okviru projekta „Svakodnevnica mladih u Srbiji”. Deo studije bavio se istraživanjem različitih segmenata slobodnog vremena mladih: njihovim interesovanjima (muzika, sport, film, hobi, vanškolske i vannastavne

---

¹ Članak je urađen u okviru projekta Ministarstva omladine i sporta, pomenutog u radu, ali i kao deo projekta “Psihološki problemi u kontekstu društvenih promena” (br. 149018d), koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije.

aktivnosti, kompjuteri, mobilni telefoni, putovanja), sadržajima koje konzumiraju (knjige, časopisi, bioskopi, pozorišta, koncerti, sportske manifestacije), medijima na koje su orijentisani (TV, radio, štampa, Internet), tipovima participacije u različitim organizacijama. Podaci prikupljeni u ovoj studiji doprineli su zasnivanju nacionalne strategije za mlade.

Problem

U ovom radu odgovaramo na pitanje da li se na osnovu aktivnosti i sadržaja kojima se mladi (generacija srednjoškolaca 2007/2008.) bave tokom slobodnog vremena mogu identifikovati tipični obrasci ponašanja. Ispitivane su aktivnosti koje mladi obavljaju u delu slobodnog vremena koje nazivamo dokolicom (Ilišin, 2002; Mrđa, 2004). To je period u ukupnom slobodnom vremenu koji je slobodan, kako od školskih, tako i od porodičnih i drugih sličnih obaveza i koji mladi organizuju na način najbliži njihovim interesovanjima.

Interesovalo nas je da li su aktivnosti kojima mladi ispunjavaju slobodno vreme međusobno nezavisne ili se mogu grupisati u skupine koje su psihološki i statistički koherentne. Želele smo da umesto taksativnog nabranjanja učestalosti pojedinačnih aktivnosti opišemo sklopove aktivnosti (obrasce ponašanja) pošto očekujemo da postoji razlika u relativnom značaju pojedinih aktivnosti zbog čega su izbori različitih aktivnosti donekle povezani, grozdaju se oko glavne aktivnosti, i čine pre strukturu nego arbitrarnu listu slučajnih izbora.

Zašto je važno ispitivati ponašanje mladih u slobodno vreme? Slobodno vreme ima tri važne funkcije: odmor (rekuperacija), zabava i razonoda, razvoj ličnosti (Dumazedier, 1967, prema Ilišin, 2002). Kroz slobodno vreme odvija se značajan deo socijalizacije mladih – deo koji ih približava njima samima ali i društvu u kome žive.

Način provođenja slobodnog vremena je jedna od određujućih karakteristika stila života mladih a, kada su srednjoškolci u pitanju, upravo u tim sekvencama dana mladi dobijaju slobodan prostor za lični (i grupni) izbor. Tek kada pritisak odraslih popusti, kada se zaustave svakodnevne rutine, mladi imaju priliku da pokušaju da otkriju ko su oni zaista, šta i koga vole ili ne vole, šta žele da postanu. Za mlade, gotovo da nema važnijeg vremena od slobodnog vremena! Ganter i Mur (Gunter and Moore, 1975) vide slobodno vreme kao proizvod postindustrijske ere i navode da su i mladi upravo njen produkt, tvrdeći da se mladost i ponašanje mladih gotovo u potpunosti mogu definisati vremenom oslobođenim od obaveza.

Prema jednom, nešto drugačijem, stanovištu način na koji pojedine potkulturne grupe mladih provode slobodno vreme pod velikim je uticajem životnih stilova odraslih predstavnika određene društvene zajednice (Zeijl et al., 2000). Tako se može reći da se preko slobodnog vremena mladi približavaju svetu odraslih.

U dosadašnjim istraživanjima slobodnog vremena preovlađuju ona koja akcenat stavljaju na pojedine aktivnosti mladih tokom slobodnog vremena i posmatraju njihovu učestalost. Ukoliko postoji kategorizacija, ona uglavnom nije dobijena empirijskim putem nego je teorijski zasnovana i služi kao okvir za interpretaciju podataka. Tako se u nekim istraživanjima slobodno vreme posmatra zavisno od toga da li je provedeno aktivno ili pasivno, da li su vršnjaci ili odrasli ti koji usmeravaju aktivnost, koje aktivnosti su prisutne (Halpern, 2005), koje kompetence mladi angažuju baveći se određenim aktivnostima (Bjarnadóttir, 2004). Mi smo se odlučili za donekle drugačiji istraživački put. Želeli smo da dođemo do obrazaca ponašanja mladih tokom slobodnog vremena preko korelacija između pojedinih aktivnosti tj. empirijskim putem. Zato nam istraživanja slobodnog vremena koja posmatraju pojedinačne aktivnosti, a zanemaruju veze između njih, nisu u fokusu pažnje. Na žalost, u ovoj oblasti, mnogo je više istraživanja koja posmatraju pojedinačne aktivnosti nego onih koja tragaju za obrascima ponašanja. Izuzetaka ipak ima. Tako u istraživanju Brajna i Silsen (Bruyn et Cillessen, 2008) uz pomoć faktorske analize u koju je ušlo 70 varijabli koje su reprezentivne aktivnosti mladih u slobodno vreme, izdvojeno je četiri faktora preko kojih se opisuje ponašanje mladih u ovom periodu dana. To su faktori koji obuhvataju: socijalne aktivnosti (odlazak u bioskop, šoping...), stvaralačke aktivnosti, aktivnosti posvećene sportu i automobilima i aktivnosti koje uključuju rad na kompjuteru. Bartko i Ekles (Bartko & Eccles, 2003) koriste klaster analizu i, za razliku od prethodnog istraživanja, grupišu ispitanike, po učestalosti obavljanja određenih aktivnosti, a ne varijable. Na ovaj način, izdvajaju četiri grupe ispitanika. To su grupe okrenute ka: sportu i druženju, školi, volonterskom radu i zarađivanju novca. Oni su dobili da najveći broj ispitanika pripada grupi koja je okrenuta školi.

Nama su bliska i istraživanja iz drugih oblasti u kojima se traga za obrascima ponašanja mladih. Istraživači koji proučavaju neformalne grupe mladih definišu specifičnost pojedinih grupa najčešće uz pomoć obrazaca ponašanja njihovih članova. Shodno tome, ovim studijama ćemo posvetiti pažnju i u ovom uvodu.

Grupa koju nazivamo *mladi* u istraživanjima se na različite načine omeđuje (uglavnom uzrastom). Naš uzorak čine srednjoškolci i zato nismo imali dileme oko definisanja uzrasnih granica za naš uzorak.

U nekim istraživanjima počinje se od bazičnog pitanja – da li su srednjoškolci jedna ista generacijska „klasa“ određena prevashodno odnosom prema odraslima, ili između njih već postoje razlike određene klasnom i/ili slojnom pripadnošću roditelja i tipom škole koju pohađaju. Imajući ovo pitanje na umu, svi istraživači brižljivo stratifikuju uzorak mladih iz kojega se prikupljaju podaci – vodi se računa o mestu boravka, regionalnoj raspoređenosti ispitanika, tipu škole i polnoj strukturi uzorka, jer istraživanja pokazuju da grupa mladih nije homogena (Ilišin, 2002).

Neformalne grupe mladih konstituišu se prvenstveno prema njihovim interesovanjima (Hartup, 1985; Popadić, 1988, Sussman et al., 1990). Prema Pantićevom modelu razvoja interesovanja, za srednjoškolski period je tipičan *stadijum verifikacije interesovanja* u okviru kojega se mlada osoba odriče nespecifičnog *interesovanja za sve* (Tyler, 1955, prema Pantić, 1981) a počinje isprobavanje različitih specifičnih interesovanja, oduševljeno prihvatanje ali i odbacivanje nekih od njih, suočavanje i testiranje interesovanja u odnosu na zahteve realnosti i sopstvene mogućnosti. Interesovanja su „specifične upravljenosti ličnosti u izboru ili davanju prednosti ovom ili onom sadržaju“ (Smolić-Krković, 1970, prema Ilišin, 2002:269). Ove upravljenosti ličnosti ispoljavaju se izboru individualnih i grupnih aktivnosti u slobodno vreme i presudno utiču na izbor *žarišnih interesovanja* pojedinih potkulturnih grupa. *Žarišna interesovanja* su aktivnosti koje daju identitet nekoj potkulturnoj grupi, oni su skup poželjnih i nepoželjnih (za grupu neprihvatljivih) oblika ponašanja, obeležavaju granicu između onoga što grupa smatra "da se radi i da se ne radi" (Marić, 1988). Sličnost u interesovanjima je ono što članove jedne grupe okuplja, a slobodno vreme je idealan prostor za njihovo ispoljavanje budući da su sadržaji i aktivnosti kojima se mladi u slobodno vreme bave najčešće upravo manifestacija njihovih potreba i interesovanja.

Na uzorku mladih iz Hrvatske, Ilišin ispituje njihova interesovanja (1986, 2002) i vezu sa načinom provođenja slobodnog vremena (2002). Autorka izdvaja četiri interesne orijentacije mladih: spoznajnu, socijabilnu, tradicionalističku i kompetencijsku. Prema učestalosti obavljanja pojedinih aktivnosti u slobodno vreme nalazi sedam faktora (kulturnih obrazaca): elitni, urbani, zaokupljenost društvenim radom, sportom, medijima, ruralni i zaokupljenost muzikom. Najzastupljenija je socijabilna interesna orijentacija (interesi za prijateljstva, zabavu, ljubav i seks i putovanja), a najmanje zastupljena spoznajna orijentacija. Najprihvaćeniji kulturni obrazac je urbani (disko, tulum, kafići, druženje, koncerti i izležavanje), a najmanje zastupljena je zaokupljenost društvenim radom. U opsežnoj studiji o interesovanjima Pantić (1981) izdvaja sedam faktora prema strukturama interesovanja (u okviru poduzorka 17-godišnjaka): zabava, eksploracija, kulturno-umetnička orijentacija, praktična orijentacija, porodična orijentacija, sindrom ekstraverzije i sujeverje. Najveći deo varijanse zasićuje faktor zabava (25%). Pojedinačna interesovanja koja ulaze u ovaj faktor su: interesovanje za humor, seksualno interesovanje, hedonističko, avanturističko, kockarsko, sklonost putovanjima, hipi grupama i sportu. Pantićevi nalazi, iako izloženi pre 27 godina, i dalje su veoma relevantni za opis interesovanja mladih. Aktuelnija istraživanja pokazuju da je orijentacija ka zabavi danas dominantna i to kako u populaciji mladih tako i među starijim ispitanicima. Cvetičanin (2007) ispitujući kulturne potrebe javnog mnjenja u Srbiji, dobija više nalaza koji govore u prilog orijentaciji ka zabavi kao dominantnom načinu zadovoljavanja kulturnih potreba. Istraživanje je obavljeno krajem 2005. godine, obuhvatilo je 1364 ispitanika iz Srbije i organizovano je kao anketno

istraživanje. Izdvojicemo samo neke nama najupečatljivije rezultate: polovina ispitanika zadovoljava kulturne potrebe pre svega gledanjem TV-a i praćenjem sportskih događaja, 23% voli izvornu i novokomponovanu muziku, prati porodične serije i domaće komedije, dve trećine ispitanika nije u poslednjih 12 meseci nijednom otišla u pozorište ili muzej, a jedna trećina ne zna da navede omiljenog pisca.

Razlike u ponašanju mladih često su opisane u određenjima različitih potkultura prisutnih u ovoj populaciji. Pojam *potkultura* ima dosta dug istorijat tako da razmatranje svih problema vezanih za njegovo terminološko određenje značajno prevazilazi ambicije ovog rada. Potkulturu čine vrednosti, pravila i norme koje članovi grupe usvajaju, slede i podržavaju duži vremenski period (Božilović, 2006). Tokom 70-tih i 80-tih godina potkultura mladih se posmatrala kao *stožer otpora dominantnom diskursu* (Stanojević, 2007). Kasnije se ne govori o otporu nego o potrebi za distinkcijom kao pokretaču formiranja određene potkulture (Ibid.). Radi se zapravo o alternativnom sistemima značenja koje jedna, na neki način podređena grupa, razvija kao odgovor na dominantan sistem značenja (Catherine, 1993). Za razliku od kontrakultura, čiji je otpor dominantnoj kulturi jasno artikulisan, potkulture ljujaju ideologiju dominantne kulture svojim semiotičkim otporom, stilskom upotrebom predmeta u kojoj oni gube svoju „prirodnost, razobličavaju se“ (Prica, 1991). Svojim simboličkim otporom mladi otvaraju pitanje: gde je u svetu koji su uredili odrasli mesto za nas? Na taj način oni „objavljaju svoje postojanje“ (Marić, 1988). Potkulturne grupe mladih su se posmatrale kao oblik udruživanja da bi se „izdržalo u razlici“ u odnosu na svet odraslih (Marić, 1988).

Neki autori (Wyn & White, 1997) prave razliku među potkulturama mladih s obzirom na to da li predstavljaju varijaciju porodičnog kulturnog obrasca ili nastoje da prekinu vezu sa dominantnim porodičnim kulturnim obrascima i tradicijom.

Stil života je ključni pojam teorija potkulture. Stil života je, najšire definisano, način na koji jedna podgrupa izražava svoje jedinstveno životno iskustvo (Prica, 1991). Kako navodi Božilović (2006), stil predstavlja konotaciju određene kulture.

U domaćoj literaturi interesovanje za ispitivanje potkultura mladih je bilo izrazito sve do početka '90-tih da bi tada gotovo u potpunosti nestalo (Stanojević, 2007). Istraživači ove oblasti navodili su da su najjača komunikativna sredstva za izražavanje stila u populaciji mladih izgled i izbor muzike (Marić, 1988; Prica, 1991; Dragičević-Šešić, 1994). Prema ovako artikulisanim kriterijumima u domaćoj literaturi se opisuje nekoliko potkulturnih grupa. Prica razlikuje sledeće grupe mladih: pankeri, šminker, hipici, džiberi i normalni. Dragičević-Šešić (1994) koristi termin *kulturni model* da bi opisala tipično ponašanje društvenih grupa u celini (pa i onih koje čine potkulturu mladih). Šešićeva razlikuje pet kulturnih modela u našem društvu 90-ih godina: dominantni kulturni model, model masovne kulture, alternativne, tradicionalne i marginalne kulturne modele. U okviru svakoga od tih

tipova Šešićeva razlikuje 16 podtipova od kojih su školskoj i studentskoj omladini svojstveni: rok, hipi, pank, postpank i intelektualne pomodne potkulture. Popadić (1988) i Marić (1988) razlikuju šest vrsta neformalnih grupa mladih: grupe prema muzičkim interesovanjima (u to vreme najznačajnije su bile pankeri i šminkeri), grupe koncentrisane oko sporta, hobističke grupe, grupe društvene akcije, grupe za duhovni razvoj i grupe za druženje.

Rezultati stranih studija o grupama mladih najbolje su rezimirani u radu Sasmena i saradnika. Oni su prikupili podatke iz 44 studije koje su se bavile vršnjačkim grupama. Kao rezultat analize ovih studija izdvajaju pet zajedničkih dimenzija životnih stilova na osnovu kojih se mogu razlikovati grupe mladih: elitistički, atletski, akademski, devijantni i drugi (Sussman et al., 2007).

Rezultati pomenutih domaćih, regionalnih i stranih istraživanja (Pantić i sar., 1981; Joksimović, 1986; Mihailović i sar., 1987; Joksimović i sar., 1988; Prica, 1991; Dragičević-Šešić, 1994; Ilišin, 2002; Jarić, 2003; Jarić, 2005; Sussman et al., 2007; Petrović i Kuzmanović, 2008) posvećenih interesovanjima mladih, životnim stilovima i karakteristikama neformalnih grupa daju osnova za pretpostavku da je ponašanje mladih u slobodno vreme moguće opisati uz pomoć ograničenog broja tipičnih obrazaca aktivnosti i njima pridruženih sadržaja, kao i da je takav opis relevantan za identifikovanje pojedinih potkulturnih grupa mladih.

Metod

Uzorak: Ispitano je 2426 učenika srednjih škola od I do IV razreda (15-19 godina) iz 26 škola iz 9 gradova Srbije. Srbija je podeljena na tri dela: severni, centralni, južni. U okviru svakog dela ispitivanje je obavljeno u tri grada (veliki, srednji i mali). U severnoj Srbiji to su bili Novi Sad, Zrenjanin i Odžaci. U centralnoj Srbiji ispitivanje je obavljeno u Beogradu, Kragujevcu i Vrnjačkoj Banji. Južnu Srbiju predstavljali su Niš, Leskovac i Knjaževac. Ispitivani su učenici iz različitih tipova škola: gimnazije, četvorogodišnje i trogodišnje stručne škole. U svakoj školi ispitano je po jedno odeljenje svakog razreda, te je obuhvaćeno 87 odeljenja. Na osnovu svega što je saopšteno o karakteristikama ispitivanog uzorka može se reći da se radi o prigodnom uzorku. Trudili smo se da u njemu budu zastupljeni mladi iz različitih sredina i različitih tipova škola, kao i različitih uzrasta. Broj škola u kojima je vršeno ispitivanje bio je srazmeran veličini mesta. Iako se ne može tvrditi da je uzorak zadovoljio sve formalne kriterijume reprezentativnosti, ukoliko se uzme u obzir način na koji je formiran kao i veliki broj ispitanika može se pretpostaviti da dobijeni nalazi sa dosta velikim poverenjem mogu biti generalizovani na srednjoškolsku populaciju u Srbiji.

Instrument: Prikupljanje podataka izvršeno je pomoću upitnika podeljenog na dve celine, u kome su bili zastupljeni različiti tipovi pitanja (najviše je bilo pitanja sa

ponuđenim odgovorima, ali bilo je i otvorenih, kao i pitanja koja kombinuju prethodna dva tipa). Prva celina sastojala se od 18 pitanja i bila je posvećena: socio-demografskim podacima (pol, uzrast, mesto stanovanja, tip srednje škole, broj članova domaćinstva i sl.), podacima o školskom uspehu i podacima o socio-ekonomskom statusu porodica iz kojih učenici dolaze. Drugom celinom obuhvaćeno je 58 pitanja koja pokrivaju različite teme vezane za provođenje slobodnog vremena: muzička interesovanja (omiljene vrste muzike, omiljeni izvođači, posete koncertima), interesovanja za kompjutere (koliko često mladi koriste kompjutere, gde ih koriste i u koje svrhe), praćenje televizijskog i radio programa (vreme koje mladi provedu uz televizor i uz radio, sadržaji koje prate na televiziji i radiju i učestalost praćenja tih sadržaja), čitalačke navike (koliko čitaju, koje knjige čitaju, da li i koliko posećuju biblioteke i sl.), praćenje štampanih medija (vrsta časopisa koje mladi čitaju, koliko često i koje teme najviše zaokupljaju njihovu pažnju), korišćenje mobilnih telefona (učestalost korišćenja, svrhe u koje se upotrebljava telefon, količina novca koja se troši na mobilni telefon i sl), interesovanje i poseta kulturnih dešavanja (posete bioskopima, pozorištima, muzejima, galerijama...), zabava (kako se mladi zabavljaju, gde izlaze, koliko vremena provode u izlascima itd.), sport (koliko mladi prate sport, koliko se bave sportom i kojim sportovima se bave), putovanja (koliko i gde mladi putuju, šta ih sprečava da više putuju), novac (kolike su potrebe mladih za novcem, sadržaji na koje troše novac, sadržaji za koje im je potreban novac, zarađivanje novca), participiranje u različitim organizacijama (tipovi organizacija i učestalost participiranja), volontiranje (tipovi akcija i organizatori), vanškolske obrazovne aktivnosti (vrste aktivnosti), hobi (vrste hobija).

Variable: Od velikog broja pitanja iz upitnika konstruisano je trideset varijabli za koje smo smatrali da najbolje reprezentuju raznolikost u ponašanju mladih tokom slobodnog vremena. Neke varijable reprezentuju originalna pitanja iz upitnika, a neke su kompozitnog tipa, te zbrajaju više pitanja iz upitnika. Konstrukcija varijabli vršena je tako da na najsmisleniji način reprezentuje neku aktivnost ili sadržaj za koji su mladi zainteresovani. Tako konstruisane varijable poslužile su kao empirijske varijable za eksplorativnu faktorsku analizu. Kada se pogleda njihov sadržaj može se primetiti da prilično dobro pokrivaju različite segmente slobodnog vremena mladih. Pomenute varijable reprezentuju podatke o tome koliko vremena mladi provode u aktivnostima tipičnim za slobodno vreme kao i kojim sadržajima su tada zaokupljeni (koju muziku slušaju, koje časopise čitaju, šta gledaju na televiziji, za koliko različitih namena koriste kompjuter, gde izlaze, koje kulturne muzičke i sportske manifestacije posećuju). Za aktivnosti kao što su volontiranje i vanškolske aktivnosti odustali smo od detaljnijeg posmatranja sadržaja jer se mladi retko bave tim aktivnostima. U slučaju volontiranja, na primer, ukoliko akcije nisu organizovane preko škole (skupljanje novca u humanitarne svrhe, skupljanje stare hartije i sl.) najzastupljenija volonterska aktivnost je udomljavanje životinja, a nju je praktikovalo manje od 10% ispitanika. Takođe, smatrale smo da je

važnije voditi računa da li se i koliko mladi bave sportom, dok vrstu sporta treba ostaviti za istraživanje koje se bavi samo ovim segmentom slobodnog vremena.

Spisak empirijskih varijabli:

- **Muzičke preferencije:** ispitivane su preko pet varijabli koje su odabrane zato što reprezentuju najslušanije vrste muzike među mladima: folk, pop, rok, hip-hop, tehno.
- **Čitalačke navike:** ispitivane su varijablom koja opisuje odnos ispitanika prema knjigama na pet nivoa: najniži odgovara ispitanicima koji ne čitaju, srednji onima koji čitaju lektiru i ponekad knjige koje ne spadaju u nju, dok najviši nivo odgovara onima koji pasionirano čitaju.
- **Čitanje časopisa:** reprezentovano je sa šest varijabli koje opisuju koliko često mladi čitaju časopise koji se bave određenim temama: popularna nauka, kulturna dešavanja, sport, život slavnih osoba, enigmatika i horoskopi, ljubavni vikend romani.
- **TV emisije:** preferencije su reprezentovane sa tri varijable koje opisuju koliko često mladi gledaju emisije posvećene sportu, popularnoj nauci i rasonodi tipa „Sve za ljubav” i „48 sati svadba”. Podaci o tome o kojim konkretno serijama, filmovima i drugim televizijskim sadržajima se radi nisu bili dostupni u formi koja bi mogla biti korišćena u faktorskoj analizi te nisu uzeti u obzir. Naime, bilo bi veoma komplikovano kategorisati filmove i serije po sadržaju na osnovu naslova omiljenih serija i filmova koje je dalo 2426 ispitanika.
- **Interesovanja za kompjutere:** reprezentuju ga dve varijable. Jedna se odnosi na to koliko često ispitanici koriste kompjuter kod kuće. Druga je dobijena kao indeks koji govori o obimu korišćenja kompjutera, u smislu različitih programa i svrha za koje se kompjuter koristi. Veći skor na ovoj varijabli ukazuje na to da ispitanik koristi kompjuter na više različitih načina.
- **Izlasci:** reprezentovani su sa četiri varijable koje govore o tome koliko često mladi izlaze na različita mesta: 1) mesta na otvorenom kao što su parkovi, školska dvorišta, ulica i sl.; 2) kafići; 3) diskoteke i 4) klubovi sa „živom” muzikom.
- **Posete različitim manifestacijama:** uz pomoć šest varijabli ispitivano je koliko često mladi posećuju: (1) pozorišta, (2) koncerte klasične muzike, (3) koncerte rok i sličnih vrsta muzike, (4) koncerte folk muzike, (5) „DJ” nastupe, (6) utakmice i druge sportske manifestacije.
- **Sport:** ispitivano je koliko često se mladi bave sportom (ne bavi se sportom, rekreativno se bavi sportom, aktivno se bavi sportom).

- **Vanškolske aktivnosti:** sklonost mladih da se angažuju kroz različite vanškolske aktivnosti (škola jezika, muzička škola, ples, gluma i sl.) ispitivana je kompozitnom varijablom koja govori o broju vanškolskih aktivnosti koje ispitanik pohađa.
- **Volontiranje mladih:** ispitivano je varijablom koja se odnosi na broj volonterskih akcija u kojima je ispitanik učestvovao.

Obrada podataka: Kako bismo odgovorile na postavljena istraživačka pitanja upotrebile smo faktorsku analizu, analizu glavnih komponenata sa ortogonalnom Varimax rotacijom. Ovakva obrada podataka je karakteristična za eksplorativna istraživanja, što je i slučaj sa ovim istraživanjem. Ortogonalnom rotacijom želele smo da postignemo maksimalnu udaljenost izdvojenih dimenzija kako bismo adekvatnije opisale svu šarolikost mogućih načina provođenja slobodnog vremena i kako bismo pokušale da grupišemo aktivnosti mladih u međusobno nezavisne skupine.

Bartletov test, u okviru analize glavnih komponenata, pokazao je da ima smisla primeniti ovu statističku metodu. KMO test je pokazao da su dobijeni podaci reprezentativni, pošto je indeks bio 0.8.

Osnovni „problem“ faktorske metode je izbor broja faktora koji će se uključiti u analizu. Koristili smo dva kriterijuma, Gutman-Kajzerov (Gutman-Keiser) i Katelov (Catell scree test). Po Katelovom kriterijumu broj faktora bi trebalo da bude oko 4, a po Gutman-Kajzerovom "magičan" broj je 7. Ovo neslaganje između kriterijuma nije neočekivano pošto Gutman-Kajzerov kriterijum uglavnom precenjuje (Tabachnik, 1984) broj faktora. Kada smo uzele u obzir i interpretabilnost faktora odlučile smo se za petofaktorsko rešenje.

Tok ispitivanja: Podaci su prikupljeni upitnikom u trajanju od dva školska časa. Ispitivanje je bilo anonimno. Prikupljanje podataka trajalo je tokom oktobra i novembra 2007. godine.

Rezultati

Kao što je pomenuto u delu o obradi podataka, ekstrahovano je pet faktora čija je interpretacija smisljena. U tabeli 1 dat je procenat varijanse koji objašnjava svaki od faktora. Uočava se da je izdvojenim faktorima ukupno objašnjeno 42% varijanse varijabli od kojih smo pošle.

Tabela 1: Procenat varijanse koji objašnjavaju faktori

Faktor	% objašnjene varijanse	kumulativni % objašnjene varijanse
1.	9,710	9,710
2.	9,331	19,042
3.	9,298	28,339
4.	8,252	36,591
5.	5,466	42,057

U tabeli 2 prikazan je deo rotirane matrice komponenata tj. prikazane su samo varijable čija je korelacija sa pojedinim faktorima veća od 0.3. Ova tabela omogućava nam da sagledamo "prirodu" ekstrahovanih faktora, odnosno potencijale modele koji reprezentuju načine na koji srednjoškolci provode slobodno vreme.

Tabela 2: Struktura izdvojenih komponenti

I glavna komponenta	II glavna komponenta	III glavna komponenta	IV glavna komponenta	V glavna komponenta
Naučni časopisi 0,662	Sportski časopisi 0,837	Časopisi o slavnima 0,650	Klubovi sa "živom" muzikom 0,712	Tehno muzika 0,638
Pozorišta 0,634	TV - sportske emisije 0,835	TV emisije tipa "Sve za ljubav" 0,646	Diskoteke 0,708	Hip-hop muzika 0,609
Knjige 0,662	Odlasci na sportske manifestacije 0,733	Folk muzika 0,641	Kafići 0,701	Pop muzika 0,558
Časopisi iz kulture 0,616	Bavljenje sportom 0,622	Časopisi - enigmatika, horoskopi, zabavni testovi 0,618	DJ nastupi 0,645	Kompjuteri - različite svrhe 0,370
Vanškolske aktivnosti 0,464		Ljubavni vikend Romani 0,596	Koncerti rok muzike 0,322	
Koncerti rok muzike 0,427		Koncerti folk muzike 0,437	Koncerti folk muzike 0,331	
TV - naučne emisije 0,407		Korišćenje kompjutera kod kuće -0,343		
Koncerti klasične muzike 0,380		Koncerti rok muzike -0,318		
Volontiranje 0,358				
Kompjuteri - različite svrhe 0,352				

Iz table 2 se uočava da prva glavna komponenta odgovara modelu slobodnog vremena orijentisanom na sadržaje koji nisu deo obaveznih školskih zahteva, ali predstavljaju njihovu adekvatnu dopunu. Radi se o **akademsom obrascu ponašanja** koji podrazumeva provođenje slobodnog vremena uz naučno-popularne

časopise, posećivanje kulturnih institucija (pozorišta i koncerti klasične muzike), kao i postojanje razvijenih čitalačkih navika. Zanimljivo je da je ovo jedini faktor koji uključuje varijablu *volonterske aktivnosti* ($r=0.36$).

Druga glavna komponenta objašnjava neznatno manji procenat varijanse u odnosu na prvu. Sadržaj ove komponente prilično je jasan pošto varijable koje je opisuju ukazuju na ispunjavanje slobodnog vremena sadržajima koji se tiču **sporta**. Oni se odnose na praćenje sporta kroz različite medije, posećivanje sportskih manifestacija, ali i relativno izraženu sklonost za bavljenjem sportom.

Treća komponenta objašnjava sličan procenat varijanse kao i druga (tabela 1). Ona uključuje aktivnosti usmerene ka **lakoj zabavi**. Ovu komponentu opisuju interesovanje mladih za sadržaje, pre svega zabavnog karaktera, koji ne zahtevaju veće intelektualno angažovanje (praćenje časopisa o životu slavni, TV emisija zabavnog karaktera, rubrika u dnevnim novinama koje se odnose na razonodu i zabavu). U ovom faktoru izdvajaju se varijable koje se odnose na okrenutost folk muzici (slušanje te vrste muzike, odlasci na koncerte). Interesantno je da je ova komponenta negativno zasićena varijablom koja govori o posećivanju koncerata rok muzike i upotrebi računara kod kuće.

Četvrta komponenta objašnjava nešto manji procenat varijanse u odnosu na prve tri. Ona ukazuje na provođenje slobodnog vremena kroz zabavu ali različitog karaktera u odnosu na onu opisanu prethodnim faktorom. Ovde je reč o provođenju slobodnog vremena u **izlascima**. Mladi koji imaju visoke skorove na ovom faktoru posećuju mesta sa veoma raznolikom ponudom. Čini se da je za njih pre svega važno da svoje slobodno vreme provedu van kuće, na nekom od mesta na kome se okupljaju mladi (da „zuje“). Tip mesta za izlaske i vrsta sadržaja očigledno nije nešto čime se oni opterećuju s obzirom na to da vreme provode u veoma različitim vrstama zabave (na primer: odlasci na DJ nastupe i koncerti folk muzike).

Poslednja komponenta objašnjava relativno manji procenat varijanse u odnosu na prethodnu komponentu, a pogotovo u odnosu na prve tri. Ona ukazuje na provođenje slobodnog vremena **uz muziku i kompjutere**. Petu komponentu je teže interpretirati nego prethodne pošto u njoj figuriraju različite vrste muzike, a varijable koje je određuju nisu tako prirodno povezane kao kod prethodnih komponenti. Varijabla *tehno muzika* koja u najvećoj meri korelira sa ovim faktorom je muzički žanr uz koji se vezuje upotreba kompjutera tako da grupisanje ovih varijabli ne predstavlja iznenađenje. Naši rezultati ukazuju na to da mladi kompjuter koriste mnogo češće u svrhu zabave (za „skidanje“ i slušanje muzike, gledanje filmova, igranje igrica, „četovanje“, pretraživanje sajtova) nego u edukativne svrhe. Stoga možda ne iznenađuje što su se sklonost različitim vrstama muzike i korišćenje kompjutera na različite načine, ali pre svega na različite načine vezane za zabavu, pojavili zajedno.

Diskusija

Naš osnovni istraživački zadatak bio je da odgovorimo na pitanje kako se grupišu aktivnosti i sadržaji kojima se mladi bave tokom slobodnog vremena, odnosno koji obrasci ponašanja dobro opisuju način na koji mladi u Srbiji provode slobodno vreme. Smatrale smo da ovakav pristup problemu pruža celovitiju i upotrebljiviju sliku o ponašanju mladih od nabiranja njihovih aktivnosti i interesovanja, kakva dominiraju i istraživanjima koja se bave slobodnim vremenom. Rezultati pokazuju da je moguće opisati u priličnoj meri koherentne modele ponašanja srednjoškolaca u slobodno vreme jer je izdvojeno pet faktora čija je interpretacija smisljena i kojima smo, s obzirom na prirodu varijabli koje ih čine, dale odgovarajuće nazive. Tako su izdvojeni sledeći obrasci ponašanja: akademski, obrazac orijentisan na sport, obrazac okrenut lakoj zabavi, obrazac orijentisan na izlaske i obrazac orijentisan na muziku i kompjutere. Ovi obrasci ponašanja po svom sadržaju slični su faktorima koje su izdvojili Brajn i Silsen (Bruyn et Cillessenn, 2008). I tamo su se aktivnosti posvećene socijalnim aktivnostima, sportu i radu na kompjuteru grupisale u različite faktore. Organizovanje oko sporta, druženja ili škole predstavljaju tačke dodira sa klasterima dobijenim u istraživanju Bartka i Eklesa (Bartko& Eccles, 2003). Za razliku od ovih istraživanja u našem volonterske, stvaralačke aktivnosti i one posvećene zarađivanju novca nisu formirale posebnu grupu. Neke od njih, iako prisutne u upitniku, nisu ni ušle u faktorsku analizu. Razlog je taj što veoma mali broj ispitanika iz našeg uzorka slobodno vreme provodi na neki od ovih načina (12,4% pravi razne vrste kolekcija, 12,4% piše dnevnik, 5,6% bavi se likovnim aktivnostima, sve ostale aktivnosti znatno ređe su zastupljene). Ovi rezultati u skladu su sa rezultatima drugih istraživanja i saglasno govore da su mladi uglavnom „potrošači“ kulture, okrenuti kulturnoj recepciji i pasivnijim oblicima provođenja slobodnog vremena (Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu, 2007; Cvetičanin, 2007).

U uvodnom delu pomenuto je da naše istraživanje ima dosta dodirnih tačaka sa istraživanjima interesovanja i neformalnih grupa mladih, te će i naši rezultati biti diskutovani u svetlu nalaza dobijenih u tim istraživanjima.

U istraživanjima koja su se fokusirala na ispitivanje potkultura mladih izdvojene su grupe čije aktivnostima odgovaraju obrascima provođenja slobodnog vremena koje smo i mi izdvojili. Sasmen i saradnici govore o *akademskoj orijentaciji* kao načinu života koji se često izdvaja u istraživanjima grupa mladih a karakterišu ga orijentacija na akademska postignuća i zainteresovanost za ekstrakurikularne obrazovne aktivnosti (Sussman et al., 2007), Pantić izdvaja *grupu usmerenu na eksploraciju*, Ilišin *grupu sa spoznajnom interesnom orijentacijom i elitni kulturni obrazac* (Pantić, 1981, Ilišin 2002) a Jarićeva *B92 generaciju* (Jarić, 2003). Sličnost između aktivnosti ovako izdvojenih grupa i „našeg“ akademskog

obrasca ponašanja u načinu provođenja slobodnog vremena je velika. Slaganje postoji i u vezi sa našim drugim faktorom koji predstavlja obrazac ponašanja orijentisan na praćenje sporta i bavljenje njime jer i drugi istraživači izdvajaju grupe mladih upućene na sport (*grupe koncentrisane oko sporta i navijanja*, Popadić, 1988; *grupe zaokupljene sportom*, Ilišin, 2002; *atletska orijentacija*, Sussman et al., 2007).

Interesantno je da su tri poslednja obrasca iz našeg istraživanja (svi osim tzv. "akadenskog obrasca" i donekle „sportskog“ u kojima mladi vreme provode na način koji ih lično osnažuje ili ih postepeno priprema za buduće zanimanje) na različite načine okrenuti razonodi i zabavi. Do sličnih zaključaka je došla i Jarićeva (2003) ispitujući nešto stariju grupu mladih. Ona je grupe koje slobodno vreme ispunjavaju pre svega razonodom i zabavom nazvala „gosti“ aludirajući na njihovu nespremnost da se suoče sa realnim problemima. Marićeva za grupu mladih koji su opredeljeni za ovakve aktivnosti koristi termin „srećna gomila“ (Marić, 1988). Slične modele provođenja slobodnog vremena našli su i drugi istraživači. U Pantićevom istraživanju faktor sa najvećim zasićenjem je *zabava*. U istraživanju Ilišinove socijabilna interesna orijentacija bila je najzastupljeniji model ponašanja, a kulturni obrazac koji iz takve orijentacije proizilazi – *urbani kulturni model* takođe se svodi na zabavu. Za jedan od obrazaca ponašanja koje ona opisuje karakteristična je potpuna obuzetost medijima (što liči na naš peti model).

U istraživanjima koja su se bavila stilovima života mladih i neformalnim grupama, vrsta muzike koju mladi slušaju često je postavljana kao bitan kriterijum za definisanje grupa ili životnog stila. U istraživanjima Price (1991) i Šešićeve (1994) mladi se diferenciraju u grupe prema muzičkim preferencijama. Suprotno tome, naši rezultati pokazuju da u generaciji mladih koju smo mi ispitivali različiti muzički pravci koegzistiraju. To je u skladu i sa novijim istraživanjem Petrovića i Kuzmanovića (2008) koje je pokazalo da savremena srednjoškolska omladina nema ekskluzivne muzičke preferencije na osnovu kojih bismo mogli odrediti kom potkulturnom stilu pripadaju. S druge strane, sličnosti naših nalaza sa rezultatima istraživanja životnih stilova i neformalnih grupa ogledaju se u izdvajanju akademskog obrasca ponašanja koji u izvesnoj meri odgovara *intelektualnoj pokulturi* Šešićeve (1994) i *akadenskom stilu života* izdvojenom u inostranim istraživanjima (Sussman et al., 2007), kao i izdvajanju obrasca ponašanja vezanog za sport koji je nađen u domaćim i stranim istraživanjima (Marić, 1988; Popadić, 1988).

Rezultati dobijeni u ovom istraživanju pružaju mogućnost da se na smislen način interpretira ponašanje mladih tokom slobodnog vremena. Pored toga oni predstavljaju odličnu osnovu za dalja istraživanja kulturnih navika mladih. U narednim istraživanjima potražićemo i sociodemografske korelate za obrasce ponašanja koje smo opisale. Valjalo bi istražiti povezanost između načina

provođenja slobodnog vremena sa polnom pripadnošću, obrazovanjem roditelja, socio-ekonomskim statusom porodice, regionom i mestom boravka, kao i tipom škole. Posebno zanimljivo je pitanje veza između vrednosnih orijentacija mladih i njihovih ličnih ciljeva sa modelima koji su opisani. Pored toga interesantno bi bilo ispitati stepen korespondencije između obrazaca (konstrukata) koje smo dobile statističkim procedurama sa realnim socijalnim životom mladih, odnosno, njihovim organizovanjem u vršnjačke grupe. Jedan od načina bio bi da se mladima ponude opisi proizašli iz naše analize i da se od njih zatraži da procene da li bi sebe i svoje vršnjake lako mogli svrstati u neki od ponuđenih tipova, šta vide kao problem i da li postoji neka grupa mladih čije se ponašanje u slobodno vreme ne može opisati obrascima koje smo mi identifikovale.

Literatura

- Bartko, W. T. and Eccles, J. S. (2003). Adolescent Participation in Structured and Unstructured Activities: A Person-Oriented Analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(4): 233-241.
- Bjarnadóttir, R. (2004). Modern adolescents' leisure activities: A new field for education? *Young*, Vol. 12, No.4: 299-315.
- Božilović, N. (2006). Identitet i značenje stila u potkulturi. *Filozofija i društvo*, 2: 233-250.
- Cvetičanin, P. (2007). Kulturne potrebe, navike i ukus građana Srbije i Makedonije. Niš: Odbor za građansku inicijativu.
- Catherine, E. L. (1993). Youth subculture. *Youth Studies Australia*, 12(3): 31-34
- Eddy H, de Bruyn & Anlonius H. N. Cillessen (2008). Leisure Activity Preferences and Perceived Popularity in Early Adolescence. *Journal of Leisure Research*, 40(3): 442-457.
- Dragičević-Šešić, M. (1994). Neofolk kultura – publika i njene zvezde. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Biblioteka Elementi.
- Evans, W.N., Oates, W. E., Schwab, R. M. (1992). Measuring Peer group Effects: A Study of Teenage Behavior. *Journal of Political Economy*, 100, (3): 966-991.
- Gunter, B. G. and Moore, H. A. (1975). Youth, Leisure, and Post-Industrial Society: Implications for the Family. *The Family Coordinator*, Vol. 24, No. 2: 199-207.
- Halpern, R. (2005). Book Review: Examining adolescent leisure time across cultures: New Directions for Child and Adolescent Development. *Journal of Adolescent Research*, Vol. 20 No. 4: 524-525.
- Harris, J. (1996). *The nurture assumption*. New York: The Free Press.
- Hartup, W. W. (1985). Peer relations. U P. H. Mussen (Series Ed.) & E. M. Hetherington (Vol Ed.). *Handbook of Child Psychology (Vol 4)*. New York: Wiley.
- Ilišin, V. (2002). Interesi i slobodno vrijeme mladih. U V. Ilišin i F. Radin (ur.) *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.

- Jarić, I. (2003). Generacija R: pogled iz ugla mladih. U Z. Golubović, I. Spasić i Đ. Pavićević (ur.) *Politika i svakodnevni život – Srbija 1999-2002*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Biblioteka „Disput“.
- Jarić, I. (2005). U kandžama izneverenih očekivanja. *Filozofija i društvo*, 2: 75-87.
- Marić, R. (1988) Grupe koje okuplja interesovanje za muziku. U S. Joksimović, R. Marić, A. Milić, D. Popadić i M. Vasović (1988). *Mladi i neformalne grupe*. U traganju za alternativom. Beograd: Centar za idejni rad SSO Beograd.
- Pantić, D.; Joksimović, S.; Džuverović, B.; Tomanović, V. (1981). *Interesovanja mladih*. Beograd: Istraživačko –izdavački centar SSO Srbije i Institut društvenih nauka.
- Pantić, D. (1981). *Vrednosne orijentacije mladih u Srbiji*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
- Pantić, D. (1990). *Promene vrednosnih orijentacija mladih u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Petrović, N. i Kuzmanović, B. (2008). *Životni ciljevi kao činioci muzičkih preferencija srednjoškolaca*. Saopštenje na skupu Empirijska istraživanja u psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu, februar, 2008.
- Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu (2007): *Korišćenje slobodnog vremena mladih u AP Vojvodini*, Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat
- Popadić, D. (1988). *Bliže određenje neformalnih grupa*. U S. Joksimović; R. Marić; A. Milić; D. Popadić i M. Vasović (1988). *Mladi i neformalne grupe*. U traganju za alternativom. Beograd: Centar za idejni rad SSO Beograd.
- Popadić, D. (1990). *Učeničke preferencije načina života*. U N. Havelka (ur.) *Efekti osnovnog školovanja*. Beograd: Institut za psihologiju.
- Prica, I. (1991). *Omladinska potkultura u Beogradu – simbolička praksa*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Stanojević, D. (2007). *Od potkulture do scene i plemena: Postbirmingemski pristupi u analizama odnosa omladine, muzike i stila*. *Sociologija*, XLIX (3): 263-282
- Sussman, S., Dent, C. W., Stacy, A. W., Burciaga, C., Raynor, A., Turner, G. E., et al. (1990). *Peer group association and adolescent tobacco use*. *Journal of Abnormal Psychology*, 99(4): 349–352.
- Sussman, S., Pokhrel, P., Ashmore, R. D., Brown, B. (2007). *Adolescent peer group identification and characteristics: A review of the literature*. *Addictive Behaviors*, 32: 1602–1627.
- Tabachnik G. B., Fidell S.L. (1983): *Using multivariate statistics*. New York: Harper and Row, Publishers.
- Zeijl, E., te Poel, Y., du Bois-Reymond, M., Ravelsloot, J. and Meulman, J. J. (2000). *The Role of Parents and Peers in the Leisure Activities of Young Adolescents*. *Journal of Leisure Research*, Vol. 32, no. 3: 281-302.
- Wyn, J. and White, R. (1997). *Rethinking youth*. Australia: Allen & Unwin.